

ПРЕДГОВОР

chitanka.info

Най-големият американски писател романтик Едгар Алън По, известен като забележителен майстор на новелата, основоположник на детективския разказ и на научнофантастичната повест, се е родил през 1809 година в Бостън в актьорско семейство. Момчето рано изгубило родителите си и богатият ричмъндски търговец Джон Алън го взел, за да го отгледа. В неговото семейство Едгар прекарал детинството и младостта си, като през цялото време мъчително чувствувал положението си на храненик. Заедно със семейството на Алън той живял пет години в Англия, където се учел в пансион; когато се върнал в родината, продължил образованието си в Ричмъндския колеж. Едгар се отличавал с жив ум и любознателност, увличал се от ботаника и физика и рано започнал да се интересува от литература, особено от поезия. Това предизвикало неодобрението на Алън, който готвел Едгар за кариерата на едър търговец.

През 1826 година По постъпил във Вирджинския университет, но скоро бил принуден да го напусне, понеже Алън отказал да плаща за обучението на младежа. Скъсал с осиновителя си и озовал се без средства за съществуване, По започнал да опитва силите си в литературата. Първите му малки книжки със стихове обаче нямали успех. Той се мести от град на град, прекарва две години в армията, известно време се учи във военно училище и отново се обръща към литературата, но този път към прозата. От началото на 30-те години разказите на По се появяват в печата; той сътрудничи в редица списания, пише очерци и критически статии, занимава се с редакторска работа. През 1833 година едно от популярните списания в Америка присъжда на По първа награда за разказа „Ръкопис, намерен в бутилка“, името му придобива известност, но материалното му положение си остава както по-рано тежко. Болести и лишения преследват писателя; умира от туберкулоза младата му жена Виргиния. Последните години от творчеството на По са обагрени с чувство на дълбока тъга и отчаяние. През 1849 година той умира.

По считал, че не интуицията и творческата екзалтация, а аналитичният ум на писателя трябва да бъде основа на творческия процес. Той с блясък показал това, като създал образите на своите герои аналитици — Лъогран от разказа „Златният бръмбар“ и детектива любител Дюпен от „Убийството на улица Морг“, „Тайната на Мари Роже“ и „Откраднатото писмо“, — с които се представя като

един от най-ранните изтънчени майстори на детективския жанр. Сензационният сюжет, неочакваната и ефектна развръзка, прозаичният стил на хрониката на престъпленията, планът на разгадаването — всичко това е близко до духа на американската сензационна журналистика, на която не е бил чужд и Едгар По.

Израсъл в робовладелческия щат Вирджиния, Едгар По споделял много от политическите възгледи на южняците плантатори. Той не бил плантатор, нямал земи, но с жар доказвал през 1836 година, че робовладението е осветено от патриархалната връзка между белия и неговата кърмачка-бавачка, между младия господар и неговия връстник негър. Да се разруши тази връзка, според мисълта на По, значи да се прегреша против хуманизма. Патриархалните отношения между роба и господаря Едгар По защитава и в своето творчество. Така в разказа „Златният бръмбар“ (1843) писателят всячески подчертава предаността на негъра Юпитер към господаря му. Но когато господарят започва да своеволничи и се изплъзва от надзора на предания слуга, негърът отрязва тояга, за да натупа стопанина си. Като предлага да се отнасят с негъра като с член на семейството, По притъпява остротата на социалния конфликт, който се разраства по това време в страната.

Едгар По се стреми да рисува природата и хората от живи, познати му прототипове. В разказа „Златният бръмбар“ е описал реалният остров Съливан, където Едгар По гостувал у свой приятел през 1827 година и където слушал легендата за съкровището на пирата „Черната птица“.

Притежавайки огромна начетеност, стремейки се към живи наблюдения над живота, По считал, че възможностите на човешкия разум са безгранични, а силата на човешката мисъл — безпределна. „Едва ли разумът на човека може да зададе такава гатанка, която разумът на друг човек, ако се насочи по подходящия начин, не би могъл да отгатне“ — говори Едгар По чрез своя герой Льогран.

Грамадно удоволствие доставя на автора противопоставянето на два типа съзнание — наивно-емпирическо, тъй да се каже, глупаво, и вдъхновено-детективско. Особено ярко е това противопоставяне в „Златният бръмбар“, където действията на Льогран изглеждат на околните като приумици на луд. Когато Льогран поканва приятеля си да вземе участие в нощната екскурзия, за да търсят съкровището, той

не се решава да му откаже, страхувайки се да не раздразни още повече нещастния маниак. Толкова по-ефектно е действителното откриване на съкровището и последвалото го „детективско“ разяснение, дадено от Лъогран. Трите фигури на детективския разказ на По — вдъхновеният детектив, слушателят, негов приятел, и детективът чиновник — били впоследствие възпроизведени в същата им тази функция в новелите на Конан Дойл.

„Златният бръмбар“ принадлежи към серията „логични“ разкази. Той е написан в ярки и светли тонове и целият е обвеян от атмосферата на тайната, в която прониква изпитателният ум на човека. Тържеството на човешкия разум — такава е идеята, която лежи в основата на „Златният бръмбар“.

В „Убийството на улица Морг“ авторът ни запознава със своя герой — обеднелия млад аристократ Дюпен, образован и надарен човек, любител на книгите. Дюпен е прототипът на Шерлок Холмс, обаче в него има някои черти, които го отличават от английския му литературен потомък. Той не е просто детектив професионалист, майстор в своята работа, какъвто е Шерлок Холмс, а детектив артист, детектив естет. Занимаването с детективски издирвания за него е също такава естетическо наслаждение, също такава „прекрасна игра“, както за другия свиренето на цигулка; в същото време това е ритуал, нещо подобно на вълшебство, при което самият Дюпен на тези свои „детективски сеанси“ играе ролята на някакъв интелектуален маг, чародей, а авторът разказвач е негов асистент и едновременно възхитена аудитория. Детективската дейност за тях е своего рода „изкуство за изкуството“, начин да се избяга от живота.

Разгадаването на тайната на необикновеното убийство на старицата Л’Еспане и нейната дъщеря се гради въз основа на съпоставянето на вестникарските дописки и свидетелските показания. Дюпен действа с умелостта на професионален детектив: той отива на мястото на убийството, за да види картината със собствените си очи. Той изследва обстановката, трупове, къщата, двора. Но всичко това е само своеобразна „експозиция“. Основният интерес на повестта се заключава в разясненията, които Дюпен дава на своя приятел; това е своеобразен дневник на работата на ума, съставляващ всъщност сюжета на детективските новели на По.

„Гениалният“, посвоему вдъхновен анализ на Дюпен се гради върху съчетанието на внимателното изучаване на най-дребните фактически подробности със смелата интуиция, с поривите на творческата фантазия. От една страна, той извършва грижливо обследване на главичката на гвоздеа в прозоречната рамка, благодарение на което става ясно, че именно по такъв начин, през прозореца, притежавайки свръхчовешка ловкост, убиецът е имал възможност да се скрие. От друга страна, Дюпен дава рискованото обявление във вестника, което е изцяло резултат на „творческата“ му хипотеза. В случай на успех то трябва да потвърди смелото предположение на Дюпен — и той се оказва прав.

Така По създава свой особен герой аналитик, детектива любител Дюпен, който превръща със силата на своята всепреодоляваща досетливост, на своето упорство и остроумие, всяко като че ли необяснимо явление във верига от напълно достъпни за човешкото разбиране последователни събития. По такъв начин в жанра на детективската новела, за чийто създател справедливо се смята Едгар По, мъчителното противоречие на неговото творчество (т.е. борбата на фантастичното и емпиричното начало) намира своето разрешение. Тук се съчетава онова, което именно е изглеждало несъединимо: загадъчната, „жестока“ тема и рационалистичното, емпирическо, почти научно нейно разрешение. Тук се е извършило, така да се каже, свалянето на романтиката от нейния висок пиедестал. Необяснимото се оказало обяснимо, необятното — частно, отделно, загадъчното въобще — напълно определена, конкретна загадка, по-право дори задача, поставена пред анализиращия ум.

Въпреки че Едгар По отрича съвременната му американска действителност, той все пак е възприел елементите на буржоазния позитивизъм, съчетавайки ги противоречиво с мистичния възглед за света. Интересът към детективския роман се корени в тази своеобразна противоречивост на миросгледа му. Характерно е, че По не само е създал детективската новела, но и се е опитал да ѝ даде теоретична обосновка. Той свързал своеобразния интерес на детективския жанр с човешката способност към аналитично познание.

Но, разбира се, висшето тържество на този способ на познанието настъпване при разгадаване загадките и „йероглифите“, а при разрешаването на тайната на човешкото съзнание, когато, както

определя По, „мисълта се бори с мисъл“. Като пример По дава най-простата, изглежда, игра — дамата, — където много неща зависят от това „аналитично“ проникване в сметките на противника. Играчът аналитик се вмъква в душата на противника и веднага вижда оня единствен начин, с помощта на който може да въвлече врага в грешка или да ускори невярното пресмятане. И с пример от друга игра — на вист — По развива тази мисъл още по-нататък. Такава е психологическата природа на детективския жар, от който е овладян Дюпен, — любимият герой на По. Този жар на разгадаването еднакво го ръководи във всички случаи и собствено той е основната емоционална стихия на детективските разкази на По.

„Моята крайна цел е истината“ — провъзгласява Дюпен в разказа „Убийството на улица Морг“. „Истината“ на Дюпен — това не е истината за действителността, а „истината“ за отделния емпиричен факт, отвъд пределите на който за него като че ли нищо не съществува. Така По създава своя герой, „рицаря на студения разум“, за когото многообразието на живота е материал за естетски избрани интелектуални упражнения. „Анализът на това убийство ни достави голямо развлечение“ — говори Дюпен. Познанията и духовните способности, изразходвани за тези упражнения, са доста обширни — тук влизат и точните науки, и мистифицираните псевдонаучни дисциплини, като „физиономистиката“, и способността към отвличеното мислене, и най-после психологията. Но във всичко това няма емоционалната, душевна заинтересованост, личното „аз“ на автора.

На Едгар По голямо впечатление направила забележката на Дикенс по повод на романа на Годуин „Калеб Уилямс“. „Известно ли ви е — пише Дикенс, — че Годуин е създал своя «Калеб Уилямс» в обратен ред, от края към началото?“ Тази идея за обратното движение на произведението, от финала към експозицията, в повечето случаи е ръководеща в сюжетното движение на детективските разкази на По. От готовия резултат анализиращото съзнание се движи към източниците на дадения факт, за да се върне след това, обогатено вече от ретроспективното изследване, към изходната позиция като към краен резултат („разкриването на тайната“).

„Златният бръмбар“ и „Убийството на улица Морг“ принадлежат към най-добрите произведения от детективския жанр. Техните герои,

Льогран и Дюпен, са изключителни хора, които притежават силна воля и аналитичен ум. Писателят подробно разказва за най-дребните, но важни за развитието на действието събития — той не пропуска нито една подробност — и не по-малко щателно възпроизвежда работата на мисълта на своя герой, принуждавайки читателя заедно с него да извърши целия ход на разсъжденията. Всичко това придава на повествованието особена увлекателност. За необикновения дар на По много точно се е изказал един от неговите съвременници: „Едгар По съчетаваше в своя забележителен маниер две способности, които рядко се обединяват: силата на влиянието върху разума на читателя чрез неясните сенки на тайната и умението да се изобразяват подробностите, детайлите, когато нито една карфица, нито едно копче не остават неописани.“

Другите детективски разкази на По — „Тайната на Мари Роже“, тясно свързана с „Убийството на улица Морг“, и „Откраднатото писмо“ — са построени също върху комбинацията на анализа и интуицията, която дава в резултат синтеза-загадка.

Творческото наследство на Едгар По е много разнообразно. По идеите си той бил близък с европейските поети романтици. Възмущавало го обедняването на човешката личност в епохата на развитието на капиталистическата техника и мечтаел да върне на света изгубените идеали за добро и красота. Стиховете на По носят песимистичен, отчасти мистичен характер. Но вярата на писателя в човешкия разум, който побеждава всички пречки, намира ярко възплъщение в най-добрите му разкази. Те поразяват с необикновеността и широтата на фантазията. При това фантастиката се съчетава в тях с външното правдоподобие. Най-заплетените сюжети, най-невероятните приключения, които могат да се сторят измислица, в края на краищата се оказват логични и дори научно обосновани. Неслучайно По станал създател на един нов жанр — на детективския разказ, — в който тайнственият, заплетен сюжет се съчетава с грижливия анализ на разиграващите се събития, с разгадаването на техния скрит смисъл.

Тази двойственост на По е отбелязал на времето си Ф. М. Достоевски, който се интересувал от творчеството му:

„По-скоро Едгар По може да се нарече писател не фантастически, а капризен. И какви странни капризи, каква смелост в

тези капризи!... Не че той е превъзхождал с въображението си другите писатели; но неговата способност за въображение има такава особеност, каквато ние не сме срещали у никого: това е силата на подробностите...“ И добавя по-нататък: „Ако в По има фантастичност, тя е някаква си материална, стига само да можеше така да се изразим. Ясно е, че той е напълно американец, дори в най-фантастичните си произведения.“

В тази отбелязана от Достоевски борба на фантастичното и емпиричното начало се крие една от централните проблеми на творчеството на Едгар По, който е бил значително по-малко мистик, отколкото мнозинството романтици. Онова, което у романтиците се е явявало в облика на дяволско привидение, у Едгар По се превърнало в трезв анализ на патологичните състояния на психиката. Той живо описва сумрачните състояния на човешката душа, без да търси обясненията им в сатанинските козни и намесата на задгробните сили. Злите сили в душата на човека са само резултат от деформацията на психиката, следствие от сложността на човешката природа; но в обяснението на целия ред от противоречиви, извратени, тъмни страни на човешката психика Едгар По е позитивист и емпирик.

Началото на световната известност на По било поставено във Франция. В 1845 година там били напечатани „Златният бръмбар“ и „Откраднатото писмо“, а две години по-късно Бодлер „открил“ Едгар По, като прочел новелата „Черната котка“. Творчеството на този своеобразен писател е оказало голямо влияние върху развитието на научнофантастичния и приключенския роман, на първо място върху Жул Верн, Уелс и Стивънсън. От знаменития „аналитичен метод“ на По с успех се е възползвал Конан Дойл в цикъла за Шерлок Холмс. Образцовата композиция и голямото изобразително изкуство превръщат новелите на По в съвършени художествени произведения, които и днес не са изгубили силния си чар.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.